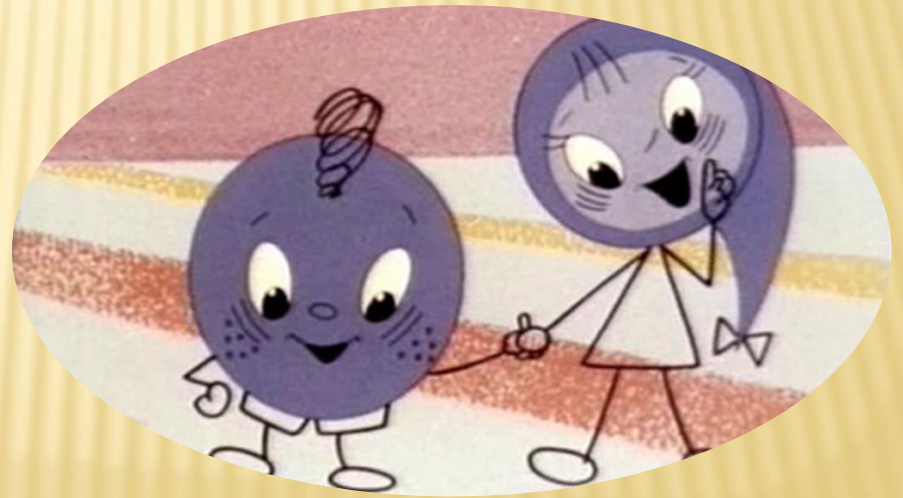

Види складних речень та розділові знаки в них

-
- **Мета:** поглибити знання учнів про особливості будови складного речення, види складних речень (сполучникові та безсполучникові); удосконалювати вміння розставляти розділові знаки у складних реченнях, моделювати складні синтаксичні конструкції з різними видами зв'язку.
 - **Очікувані результати:** учні визначають види складних речень (сполучникові й безсполучникові), межі частин у складному реченні, кількість граматичних основ у ньому; розрізняють структурні відмінності простих і складних речень; самостійно

Яке речення називаємо складним?

Речення, яке складається з двох або кількох граматичних основ (підмет та присудок), тобто простих речень, об'єднаних за змістом та інтонацією.

ВИДИ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

```
graph TD; A[ВИДИ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ] --- B[безсполучникове]; A --- C[складносурядне]; A --- D[складнопідрядне]; A --- E[з кількома підрядними]; A --- F[з різними видами зв'язку];
```

безсполучникове

складносурядне

складнопідрядне

з кількома підрядними

з різними видами зв'язку

Складні речення

```
graph TD; A[Складні речення] --- B[сполучникові:  
складносурядне  
складнопірядне]; A --- C[безсполучникові]
```

сполучникові:
складносурядне
складнопірядне

безсполучникові

Яка різниця між цими реченнями?

- 1. Стихла пісня – серце співає.**
- 2. Сім раз відмір, а один відріж.**
- 3. Коли ми йшли удвох з тобою вузькою стежкою по полю, я гладив золоте колосся, як гладять милої волосся.**

Складносурядне речення — складне речення, в якому прості (сурядні) речення рівноправні за змістом і пов'язані сурядними сполучниками.

***Ми садили квіти у саду, і ми робили це на задньому подвір'ї.
Сашко зробив домашнє завдання, склав речі до портфелю, і
мати полегшено зітхнула.
Випав сніг - і дахи будинків вкрились товстою білою ковдрою.***

ЧАСТИНИ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ ВІДДІЛЯЮТЬСЯ ОДНА ВІД
ОДНОЇ *КОМОЮ, КРАПКОЮ З КОМОЮ, ЗРІДКА ТИРЕ.*

- **Кома** ставиться перед сполучниками сурядності: і(й), та, а, але, однак, зате, проте, аби, чи, ні-ні, то-то, або-або, не то - не то, чи то - чи то: *А падолист гуде, дзвенить, і всі стежки тепер лежать у золоті листу.*
- **Крапка з комою** ставиться між ускладненими (в яких є розділові знаки) або далекими за змістом частинами складносурядного речення: *Накрив очі осокою, а ніженьки китайкою; а в головах ворон кряче, а в ніженьках коник плаче.*
- **Тире** ставиться між частинами складносурядного речення, коли друга частина виражає висновок, наслідок і вимовляється з різким підсиленням голосу: *Туман уже піднявся – і небо стало сірим.*

УВАГА!

Кома не ставиться між частинами складносурядного речення, якщо вони:

- а) мають спільний другорядний член або спільне вставне слово й поєднуються неповторюваними сполучниками *і, та*; спільними для обох частин можуть бути й видільні частки *тільки, лише*:
- *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні*
(Ю. Смолич);
- *Мабуть, батько ще дужче посивів і мати, ще дужче зігнулась* (А. Головка);
- *Тільки невсипуще море бухає десь здалеку та зорі тремтять в нічній прохолоді* (М. Коцюбинський);

УВАГА!

Кома не ставиться між частинами складносурядного речення, якщо вони:

б) мають спільне підрядне речення:

Коли ж одчинили вікно, світло впало на ціле море напружених, схвильованих облич і крізь вікно в хату влетіла стоока тривога (М. Коцюбинський);

КОМА НЕ СТАВИТЬСЯ МІЖ ЧАСТИНАМИ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ, ЯКЩО ВОНИ:

- в) виражені двома спонукальними чи питальними реченнями: ***Надіє! Надіє!.. О хто тебе ніжно на грудях не грів і хто за тобою орлом нелетів? (О. Олесь); Хай лягають зморшки на обличчя і все вище тисне кров моя, юності в Вітчизни я позичу і пісень позичу в солов я (В. Сосюра);***
- г) виражені двома називними або безособовими реченнями: ***Вітер і дощ. Ніч, якої ніхто не забуде.***

Доцило і в повітрі віяло прохолодою.

- г) виражені окличними реченнями: ***Який простір і як легко дихати під високим небом Кавказу! (Т. Масенко).***

ГОСДІЛЮВІЗНАКИ У СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ

КОМА СТАВИТЬСЯ:

- Підрядне речення, яке стоїть на початку, в середині або у кінці речення
- Перед підрядним означальним, що починається сполучними словами **хто, що, який, котрий**
- Неповні підрядні речення і порівняльні звороти, які приєднуються до головного сполучниками **як, мов, немов, ніби, ніж, щоб**

НАПРИКЛАД

- *Благословенна будь, родино, де в згоді сестри і брати (М. Ткач).*
- *Те, що ніколи не народжувалось, померти не може (П. Загребельний).*
- *Переді мною далеч океанна, мов задум ще не здійснених пісень (М.Вінграновський).*

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ

КОМА СТАВИТЬСЯ:

- Між однорідними підрядними реченнями, не з'єднаними сурядними сполучниками
- Між однорідними підрядними реченнями, з'єднаними повторюваними сполучниками сурядності
- Якщо підрядна частина з'єднується з головною складеними сполучниками в той час як, перш ніж, лише коли, тоді як, тимчасом як, то кома ставиться лише перед складеним сполучником:

НАПРИКЛАД

- *У навстіж розчинений простір, де квіти і трави похилі, де жито під обрій хлюпоче, любов'ю палаючи, йду (М.Чернявський).*
- *Учні цікавило у друкарні і як народжуються газети, і як друкуються книги.*
- *Але я теж ні разу там не була, після того як ми відтіля виїхали в шістдесят дев'ятому році (В. Канівець).*

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

КОМА НЕ СТАВИТЬСЯ

- ▣ Якщо після головної частини перед сполучником підрядності або сполучним словом стоїть частка **не** або повторюваний сполучник сурядності
- ▣ Якщо підрядне речення, що стоїть після головного, складається тільки з одного відносного слова або словосполучення (займенники)
- ▣ Якщо перед сполучниками **як**, **ніби** стоять слова **зовсім**, **майже**

НАПРИКЛАД

- ▣ *Діти любили каштан не тільки коли він оживав після зими, але й коли засвічував блідо-рожеві свічки.*
- ▣ *Підв'язуючи світлий виноград, сміється дівчина не знати з чого.*
- ▣ *Син заввишки майже як батько.*

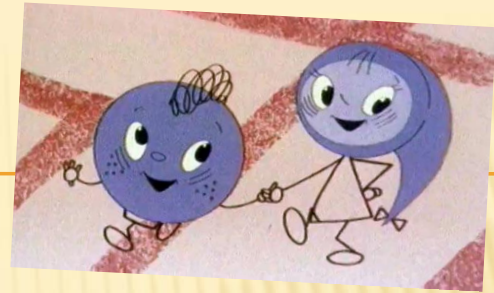
СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

КОМА НЕ СТАВИТЬСЯ

- У словосполученнях **більш ніж, менш ніж, не пізніше як, не раніше як**
- У цілісних висловах, близьких за значенням до іменної частини складеного присудка або до обставини способу дії, а також у порівняннях фразеологічного типу
- Якщо підрядне речення зі складеним сполучником стоїть перед головним, то сполучник не розділяється

НАПРИКЛАД

- *Урожай буде зібрано не пізніше як у серпні.*
- *А дощ все ллє як із відра.*
- *Після того як луг покосять, знову трави ростуть в цвіту (В. Ткаченко).*

- **Тире** ставиться між головною і підрядною частиною для протиставлення інтонаційного та смислового виділення підрядної частини: ***Коли копають картоплю – стелиться дим над землею*** (М. Рильський).
- Поширені однорідні підрядні речення, які мають у своєму складі розділові знаки, відділяються одне від одного **крапкою з комою**: ***Є лагідна земля, де діви, мов кришталь, а діти ніби сталь – незламні неодмінно; де ангелів вино в холодній тиші заль п'ють змієборці, ставши на коліна*** (Г.Білоцерківець).

БЕЗСПОЛУЧНИКОВИМ СКЛАДНИМ РЕЧЕННЯМ НАЗИВАЄТЬСЯ ТАКЕ РЕЧЕННЯ,
ЧАСТИНИ ЯКОГО ОБ'ЄДНАНІ В ОДНЕ ЗМІСТОВЕ Й СИНТАКСИЧНЕ ЦІЛЕ БЕЗ
СПОЛУЧНИКІВ ЧИ СПОЛУЧНИХ
СЛІВ, ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТОНАЦІЇ.

ВИЗОРЛОСЬ НЕБО, ПОЛЯ ПОТОНУЛИ В ІМЛІ, У СИНІХ СМЕРЕКАХ (О.ГОНЧАР).
СХЕМА РЕЧЕННЯ: [], [].

Безсполучнико

ві

речення

поділяються

на дві групи:

**з однорідними
простими
реченнями**

**з
неоднорідними
простими
реченнями**

Безсполучникове складне речення

Між частинами безсполучникового складного речення можуть вживатися такі розділові знаки:

Кома

Бузково пахне
вечорова
тиша, садками
ніч крадеться
у село
(С.Жадан).

Крапка з комою

Вже й ніч
землю обіймає;
зійшов місяць і
вдарив ясним
промінням по
блих хатах
(М.Вовчок).

Двокрапка

Глянь, моя
мила: зорі
повисли над
Дніпром
(П.Тичина).

Тире

Глянеш – в
плесі
відбиті
справжні
зорі небесні
(Д.Білоус).

Стаavimo кому

Коли частини безсполучникового складного речення виражають одночасність або часову послідовність подій чи явищ і вимовляються з інтонацією переліку

Нас кличе у мандри дорога, нам грає чарівна струна (С.Фоменко). [], []

Стаavimo тире

Коли зміст однієї частини речення протиставляється (або зіставляється) змістові другої

Наприклад:

Древо міцне корінням – людина трудовим корінням (Народна творчість).

Коли перша частина вказує на умову або час дії, про яку йдеться у другій частині

Є здоров'я – є все (Народна творчість).

[умова]- []

Посієш впору – матимеш зерна гору (Народна творчість)

[час]- []

Коли друга частина виражає наслідок або висновок з того, про що йшлося у першій частині

Продержало з тижлень морозом – земля залякла – як кістка (Панас Мирний).

[]- [наслідок]

Ставимо тире

Якщо у другій частині міститься порівняння

Наприклад:

То не хмара – біла пташка хмарою
спустилась (Т.Шевченко).
[]-[порівняння]

Якщо в предикативних частинах зображується швидка зміна подій

Двері скрипнули – з'явився батько
(М.Коцюбинський)

Стаavimo двокрапку

Коли наступна частина пояснює зміст першої

Наприклад:
Закон життя один: вірно служити своїй державі (М.Степьях).
[: [пояснення]

Якщо друга частина виражає причину того, про що йдеться в першій

Умовк кобзар сумуючи: щось руки не грають (Т.Шевченко).
[: [причина]

Коли наступна частина доповнює зміст першої

Поглянь: вуалі білосніжні смагляві вишні надягли (Д.Іванов).
[: [доповнення]

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Визначте БСР, в якому на місці пропущеного знака слід поставити двокрапку:

- а) Микола згадав вчора на вечорницях Ганни не було.
- б) Минув рік козак не повернувся до коханої.
- в) Море спокійне небо блакитне.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Непомітно час минав... непомітно сонце пливло до спокою, розстилаючи червоний світ по траві (Панас Мирний).

- А Кома. Б Крапка з комою. В Двокрапка.
- Г Тире.

Позначте безсполучникове речення, між частинами якого треба ставити тире:

- А Навкруги стояла мертва тиша (?) навіть на осиці листя було нерухоме, не тремтіло. Б Ізот Лобода було сокиру зробить (?) нічим її не пощербиш.
- В Важко стиснулося серце (?) мабуть, цю красу я бачу востаннє.
- Г І на хвилину вам тужно стане (?) в кожній людині є свої підстави для суму й радощів.

Крапка з комою

ставиться між відносно рівноправними частинами складного безсполучникового речення, якщо ці частини далекі за змістом або мають свої розділові знаки:

Дощ давно вже перестав; хмари розійшлися; вплив ясний місяць, заглянув у вікна, а на долівці й по стінах розмальовував чудні якісь узори (Панас Мирний).

Часом і в таких реченнях ставляться лише коми:

Трамонтан дмухав з берега, був місяць січень чи лютий, море замерзло на сотню метрів, на морі розходилися хвилі, на обрії вони були чорні з білими гривами, добігали до берега напроти вітру, вітер збивав з них білі шапки (Ю. Яновський).

**Дякою за увагу!
Успіхів!**